GLOBAL AND NATIONAL FEATURES OF SOCIAL INEQUALITY: A MULTIDIMENSIONAL APPROACH

СВІТОВІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ НЕРІВНОСТІ: БАГАТОВИМІРНИЙ ПІДХІД

Tetiana Perehudova[1]
Olha Serikova[2]

DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-715-4-12

Abstract. *Purpose.* The purpose of the study is to establish a methodological framework for monitoring social inequality through the systematization of its key dimensions, indicators, and risks, taking into account the contemporary challenges facing Ukrainian society and based on the examination of current approaches to assessing social inequality and the generalization of the experience of international organizations.

Subject of the study. The subject of the research is social inequality as a multidimensional socio-economic phenomenon, including its manifestations, determinants, and impact on human development, social mobility, and social cohesion.

Methodology. The study is based on systemic, comparative, and interdisciplinary approaches. The research employs methods of analysis and synthesis, comparison, generalization, content analysis of international and national reports, statistical analysis of socio-economic indicators, as well as systematization methods to identify the key dimensions and risks of social inequality.

Results. The study examines the issue of social inequality in the context of contemporary global challenges and Ukraine's post-war recovery. Based

[1] Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Researcher at the Department of Labour Socioeconomics,
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3093-6104
[2] Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation,
East Ukrainian Volodymyr Dahl National University, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0410-1242

© Tetiana Perehudova, Olha Serikova

on the analysis of reports produced by international organizations, including UNDP, the United Nations, the OECD, Oxfam, the World Inequality Lab, and the World Economic Forum, current approaches to the assessment of social inequality were generalized and its main dimensions were identified. The interconnections between economic, educational, gender, regional, inclusive, and socio-political inequalities, as well as their impact on human development, social mobility, and social cohesion, were explored.

The study also investigates the specific manifestations of social inequality in Ukraine under martial law. It was found that the war has significantly deepened existing disparities in income, employment, access to education, healthcare, and social protection, while also exacerbating regional inequalities and the risks of social exclusion among vulnerable population groups. Particular attention is paid to issues of labour and social inclusion of persons with disabilities, gender inequality in the labour market, educational inequality, and challenges related to social mobility.

The risks of social inequality were systematized across individual dimensions, and their interaction and cumulative impact on social cohesion were identified. The findings demonstrate that economic and educational gaps intensify socio-economic instability; gender inequality in employment and wages contributes to lower levels of social mobility; territorial disparities have been substantially aggravated by the consequences of war; and insufficient social infrastructure for vulnerable groups reinforces cyclical patterns of inequality.

It is substantiated that overcoming social inequality is a key prerequisite for strengthening social solidarity in Ukrainian society, as reducing structural disparities in access to opportunities contributes to greater trust in public institutions, enhanced social integration, and sustainable economic development.

The study provides a fundamental basis for the development of a comprehensive socio-economic policy that addresses not only income disparities but also the structural determinants of social inequality, including educational, gender, territorial, and demographic factors. Such a framework enables the design of cross-sectoral strategies and programmes aimed at increasing equal participation in the labour market, supporting vulnerable groups, reducing inequalities in access to social services, and strengthening social solidarity.

ВСТУП

В очікуванні миру та подальшого відновлення економіки в Україні важливо замислитися над питанням подолання соціальної нерівності та посилення солідаризації суспільства. Суспільні та економічні потрясіння, пов'язані з війною загострили коло питань стосовно нерівності у доходах, економічних та інституційних можливостей, доступу до якісної освіти, цифрових ресурсів, професійного розвитку, нерівності, обумовленою інвалідністю, внутрішнім переміщенням, наближенням території проживання до лінії бойових дій, а також можливостей інтеграції у локальні ринки праці. Значна частина громадян втратила роботу, житло та/або була змушена змінити місце проживання, що призвело до формування нових соціально вразливих груп населення та поглиблення територіальних диспропорцій.

У цих умовах проблема соціальної нерівності виходить за межі виключно економічного явища і стає одним із ключових чинників соціальної стабільності, суспільної згуртованості та ефективності повоєнного відновлення країни. Питання соціальної нерівності – одне з важливих при повоєнному відновленні та інституціалізації соціальної політики України. Значні диспропорції в доходах, не обумовлені продуктивністю праці, нерівні права у доступі до ресурсів, освіти, охорони здоров'я та участі у прийнятті рішень негативно впливають на соціальний та економічний розвиток та солідаризацію суспільства.

Питання соціальної нерівності є предметом обговорення та дослідження в межах діяльності таких світових організацій, як: Всесвітня лабораторія нерівності (World Inequality Lab), ПРООН (UNPD), Департамент з економічних та соціальних питань ООН (UNDESA), Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD), Світовий економічний форум (WEF) та інш., результати досліджень яких регулярно висвітлюються у відповідних звітах, що підтверджує той факт, що соціальна нерівність несе загрозу суспільному устрою та подальшому розвитку, і потребує підвищеної уваги з боку як політичних, економічних, так і наукових організацій.

1. Соціальна нерівність: глобальні тренди та виміри

Для глибшого розуміння природи сучасної соціальної нерівності та визначення напрямів її подолання доцільно проаналізувати глобальні

тенденції, які представлені в звітах міжнародних організацій та публікаціях науковців.

Окремим аспектам нерівності в контексті людського розвитку присвячено дослідження ПРООН, в межах діяльності якої періодично публікуються звіти, присвячені питанням людського розвитку [1]. У Звіті про розвиток людського потенціалу за 2025 рік під назвою «Питання вибору: люди та можливості в епоху штучного інтелекту» підкреслюється, що глобальний прогрес у розвитку людського потенціалу значно зупинився. У звіті розглядається потенціал штучного інтелекту (ШІ) для відродження розвитку та наголошується, що формування майбутнього за допомогою ШІ залежить від людського вибору та уяви для створення нових шляхів розвитку, а не від прогнозів. Ключові теми включають роль ШІ у підвищенні людських можливостей, подоланні виключення та сприянні сталому розвитку.

Основним висновком доповіді стало те, що прогрес за індексом розвитку людського потенціалу різко сповільнився, і є найменшим зростанням з 1990 року, за винятком кризових років 2020-2021. Нерівність між країнами з високим та низьким рівнем доходу зростає. ШІ надає як можливості для покращення розвитку людського потенціалу, так і ризики посилення виключення. У звіті стверджується, що для подолання поточної стагнації розвитку люди повинні активно формувати майбутнє, роблячи усвідомлений вибір щодо ШІ.

У звіті викладено рекомендації щодо розвитку, що підтримується ШІ, у трьох сферах:

– економіка: сприяння новим економічним системам, які працюють для всіх;

– інновації: сприяння інноваціям, орієнтованим на людину;

– інвестиції в освіту: зміцнення систем освіти для підготовки людей до епохи ШІ.

За даними останньої доповіді ПРООН про людський розвиток індекс людського розвитку (ІЛР) України становив 0,779 (станом на 2023 р.), що відносило її до країн із високим рівнем людського розвитку. Україна посідала 87 місце у загальному рейтингу країн. ІЛР є узагальненим показником для оцінки усереднених досягнень за трьома основними вимірами людського розвитку: довге та здорове життя, доступ до знань та гідний рівень життя. У період з 1990 по 2023 рік

значення ІЛР України зросло з 0,750 до 0,779. Індекс людського розвитку, скоригований з урахуванням нерівності, був значно менший і становив 0,715. Індекс скоригованого доходу з урахуванням нерівності в 2022 р. становив 0,672 [1].

Постійний представник UNDP в Україні Яко Сільє зазначив, що, хоча розвиток в Україні виявився стійким, зважаючи на наслідки пандемії COVID-19 та повномасштабної війни, виклики для України ще попереду. «Ми все ще не знаємо усієї глибини впливу на Україну повномасштабного вторгнення через складність збору даних, особливо на окупованих територіях. Але загальна картина є вкрай складною для України, і для пом'якшення негативних наслідків та утримання України на шляху до сталого розвитку будуть потрібні дії та підтримка» – сказав пан Сільє [2].

Індекс гендерної нерівності (ІГН) станом на 2022 р. для України був на рівні 0,188, що ставило її на 48 місце зі 166 країн світу. Цей індекс вимірює гендерну нерівність у трьох основних категоріях: репродуктивне здоров'я, розширення прав і можливостей та ринок праці. В Україні значення ІЛР для жінок становить 0,741, на відміну від 0,726 для чоловіків, унаслідок чого індекс гендерного розвитку (ІГР) дорівнював 1,021 (ІЛР для жінок поділений на ІЛР для чоловіків). Цей індекс вимірює гендерний розрив у досягненнях за трьома основними вимірами людського розвитку: здоров'я, знання та рівень життя, які вимірюються через оцінку валового національного доходу (ВНД) на особу для жінок і чоловіків. В Україні ВНД на особу знизився приблизно на 32,1% у період з 1990 по 2022 рік [2].

Зі збільшенням нерівності в країні зростають і втрати в людському розвитку. За оцінками ОЕСР понад 5 млн українців працездатного віку тимчасово чи постійно інтегровані в ринки праці країн Європейського Союзу [3].

Це зумовило різке зменшення пропозиції робочої сили в Україні та посилило ризик довгострокової втрати висококваліфікованих кадрів, сформувало значні диспропорції у структурі національного трудового потенціалу. Окреслюючи міграційний стан та прогнозуючи демографічний стан в Україні, більшість вчених звертає увагу на те, що затягування війни негативно відображається на намірах українців щодо повернення на Батьківщину.

Наступний звіт, присвячений питанням нерівності, є Всесвітній соціальний звіт за 2025 р. «Новий політичний консенсус для прискорення соціального прогресу» (World Social Report 2025. A new policy consensus to accelerate social progress) [4]. У доповіді про стан світового соціального становища за 2025 рік наведено огляд соціальних проблем, що перешкоджають досягненню цілей сталого розвитку. Доповідь підготовлена з метою детального аналізу таких проблем, як бідність, соціальна інтеграція, нерівність, зайнятість та гідна праця, довіра та соціальна згуртованість, включаючи основні зобов'язання, закріплені в Копенгагенській декларації та Програмі дій 1995 року.

У Всесвітньому соціальному звіті за 2025 рік обґрунтовується необхідність нового політичного консенсусу, заснованого на трьох принципах – рівність, економічна безпека для всіх та солідарність, які є важливими для зміцнення не лише соціальних, а й економічних та екологічних вимірів сталого розвитку.

Незважаючи на покращення матеріального добробуту, люди в усьому світі відчувають економічну нестабільність. Значна частина людей залишається вразливою до злиднів. За останніми оцінками 60 % людей у всьому світі борються за виживання. Понад 690 мільйонів людей живуть у крайній бідності, заробляючи менше 2,15 доларів на день. Понад 2,8 мільярда, що становить понад третину населення світу, живуть на суму від 2,15 до 6,85 доларів на день. Навіть невеликі потрясіння можуть призвести до того, що людина може опинитися у стані крайньої бідності, і будь-який вихід з бідності часто є тимчасовим. Зміна клімату та конфлікти посилюють загрози: майже кожна п'ята людина у світі перебуває під ризиком кліматичних катастроф, а кожна сьома зазнала конфлікту у 2024 році. Це перешкоджає подоланню бідності й поглиблює нерівність [4].

Майже 60 відсотків людей у всьому світі стурбовані втратою роботи та тим, що не зможуть її знайти. Неформальна зайнятість залишається найпоширенішою на ринку праці в країнах з низьким та середнім рівнем доходу. Переважна більшість працівників залишаються неформально зайнятими протягом тривалого часу – часто протягом усього свого життя. Хоча працівники, що отримують офіційну заробітну плату, рідко переходять на неформальну роботу, ризик низхідної мобільності – від формальної до неформальної зайнятості – є знач-

ним для працівників, що займаються формальною самозайнятістю, особливо для тих, хто зайнятий на низькокваліфікованій роботі. Таким чином, існує великий соціальний та економічний розрив між працівниками, що отримують офіційну заробітну плату, чиї шанси перейти до більш нестабільної самозайнятості або неформальної зайнятості низькі, та рештою робочої сили [4, с. 1-2].

Ще одним із важливих висновків дослідження стало те, що світ стикається з кризою інституційної довіри. Понад половини населення світу мало або взагалі не довіряє своєму уряду: 57 % відсотків людей стверджують, що їхній рівень довіри до уряду низький. У понад 50 % країн, в яких проводилось дослідження, спостерігається зростання частки людей, які взагалі не довіряють своєму уряду [4, с. 55-56].

Наступна доповідь, яка спрямована на дослідження нерівності – це звіт Oxfam про нерівність (Oxfam inequality report) [5]. Oxfam оприлюднила звіт «Takers, Not Makers», який показав, що у 2024 році глобальне багатство мільярдерів зросло на 2 трильйони доларів – у три рази швидше, ніж попереднього року, тоді як кількість людей у бідності майже не змінилася з 1990 року. У звіті підкреслюється, що 60% багатства мільярдерів є «незаробленим» – воно отримане через спадщину, монопольну владу або корупційні зв'язки. Oxfam закликає уряди підвищити податки для багатих, покінчити з надмірним збагаченням і інвестувати у громадські послуги та гідну оплату праці для боротьби з нерівністю.

У звіті прогнозується, що протягом наступного десятиліття з'явиться щонайменше п'ять трильйонерів. За висновками Oxfam: економічна система побудована на користь корпорацій і надбагатих.

Для вирішення даної проблеми запропоновано наступні рекомендації:

– оподаткувати багатих: уряди мають підвищити податки для найбагатших аби фінансувати громадські послуги та зменшити нерівність;

– інвестувати у громадські послуги: розвиток сильної системи охорони здоров'я, освіти та соціального захисту є ключовим для зниження нерівності;

– запроваджувати гідну оплату праці: уряди повинні забезпечити справедливе оподаткування та трудові права включно зі значним підвищенням мінімальних зарплат;

– демонополізувати економіку: слід розділяти приватні монополії та регулювати корпорації для справедливого ставлення до працівників і довкілля;

– подолати колоніальну спадщину: колишні колоніальні держави мають визнати заподіяну шкоду та надати репарації.

Серед світових доповідей, присвячених означеному питанню варто звернути увагу на Звіт про світову нерівність (World Inequality Report 2022 [6]), який був сформований на базі Всесвітньої лабораторії нерівності (World Inequality Lab), авторами якого стали Лукас Шансель (Lucas Chancel), Тома Пікетті (Thomas Piketty), Еммануель Саез (Emmanuel Saez), Габріель Цукман (Gabriel Zucman). Фокус дослідження спрямований на глобальній і національній нерівності доходів і багатства, капіталу, податкової справедливості, вплив політик. Базове поняття доходу, яке використовується, відповідає значенню, яке багато людей бачать у своїх платіжних відомостях у різних країнах світу – тобто це дохід до сплати податків на доходи та майно, але з урахуванням пенсійних і страхових внесків – це «дохід після заміщення, до оподаткування» (post-replacement, pre-income tax). Інший важливий тип доходу – це дохід, порахований після всіх податків на доходи, майно та споживання, і з урахуванням усіх трансфертів, не пов'язаних із заміщенням (наприклад, допомога на охорону здоров'я, інвалідність, житло тощо) – «післяподатковий дохід» (post-tax income). У звіті використовуються ці два поняття, при цьому базовим є «дохід після заміщення, до оподаткування». Як правило, дані надаються про доходи лише дорослих осіб і загальний дохід ділиться порівну між подружжями. Багатство домогосподарств визначається як сукупність фінансових активів (наприклад, депозити, акції, облігації, частки в бізнесі) та нефінансових активів (наприклад, житло, бізнес), за вирахуванням боргів, які належать окремим особам.

Ознайомлення з даними доповіді доводить наступні факти. Найбагатші 10% населення світу наразі отримують 52% світового доходу, тоді як найбідніша частина населення заробляє 8,5% від нього. В середньому людина з 10% найбагатших у світі заробляє €87 200 ($122 100) на рік, тоді як людина з найбіднішої частини світового розподілу доходів заробляє €2 800 ($3 920) на рік [6].

Глобальна нерівність у багатстві ще більш виражена, ніж нерівність у доходах. Найбідніша частина населення світу ледве володіє будь-яким багатством, володіючи лише 2% від загальної суми. На противагу цьому, найбагатші 10% населення світу володіють 76% усього багатства. У середньому найбідніша частина населення володіє ПКС у розмірі 2900 євро на дорослу людину, тобто 4100 доларів США, а верхні 10% володіють у середньому 550 900 євро (або 771 300 доларів США) [6].

У 2020 році середній дохід 10% найбільш забезпечених верств населення світу перевищував середній дохід 50% найбідніших у 38 разів. Частка доходів глобальних 50% найбіднішого населення залишається історично низькою, попри зростання в країнах, що розвиваються, протягом останніх десятиліть.

Жінки отримують лише 35% світових доходів від праці, чоловіки – решту 65%. Представництво жінок у групі 1% найбагатших суттєво нижче, ніж у групі 10% у всіх країнах, що вказує на виражений ефект «скляної стелі». Це означає, що розрив в оплаті праці зростає на найвищих рівнях доходів, головним чинником чого є недостатня представленість жінок на високооплачуваних посадах. Зростання частки жінок у топ-1% відбувається повільно у США, тоді як у Іспанії та Бразилії воно було динамічнішим. Вражає, що сьогодні жінки краще представлені у топ-1% в Іспанії та Бразилії, ніж у США, які у XX столітті вважалися лідером у сфері розширення прав і можливостей жінок [6].

Варто зазначити, що звіт охоплює обмежену кількість країн. Не дивлячись на те, що Україна не представлена у доповіді, аналіз результатів дозволяє визначити індикатори для національного моніторингу соціальної нерівності та визначення напрямів удосконалення економічної та соціальної політик в Україні.

Наступний звіт, який слід проаналізувати в контексті дослідження соціальної нерівності – це звіти ОЕСР про нерівність доходів (OECD income inequality reports) [7].

ОЕСР регулярно публікує звіти про нерівність доходів та багатства, ключові висновки яких свідчать про значне зростання нерівності в країнах-членах протягом останніх десятиліть, зумовлене розширенням ринкових доходів та зменшенням перерозподільної ролі податків та трансфертів. Серед відомих публікацій – «Суспільство з першого

погляду», в якій досліджуються суспільні тенденції, та книга «Нерівність доходів», в якій висвітлюються причини та наслідки зростання розриву нерівності. ОЕСР також веде базу даних розподілу доходів для отримання детальної статистики.

Основними висновками досліджень ОЕСР стали:

– нерівність доходів збільшилась у більшості країнах ОЕСР протягом останніх 30 років;

– зростання нерівності зумовлене більшою нерівністю ринкових доходів (заробітна плата, дивіденди) та менш ефективним перерозподілом через податки та трансферти;

– багатство зосереджене переважно у верхніх прошарках суспільства, причому 1% найбагатших часто володіє значною частиною загального багатства як показано у звіті «Оподаткування та нерівність»;

– зростання нерівності може негативно вплинути на економічне зростання.

Ще одним документом, який присвячений аналізу нерівності, є Світовий звіт про соціальну мобільність (Global Social Mobility Report) [8]. Важливим цільовим орієнтиром соціальної політики країни має бути підвищення соціальної якості суспільства, одним із критеріїв якого є соціальна мобільність, яка у загальному розумінні означає можливості людини покращити свій соціальний статус та матеріальне становище, рухаючись вгору за соціальними сходами; іншими словами, це здатність дітей жити краще, ніж їхні батьки за рахунок зменшення нерівності у доходах, соціальному захисті, освіті тощо. При розрахунку даного індексу враховують внутрішньогенераційну мобільність, тобто здатність людини переміщатися між соціально-економічними класами протягом життя; мобільність між поколіннями – рух родини вгору або вниз за соціально-економічними сходами у проміжку декількох поколінь; абсолютну мобільність доходів – можливість людини заробляти більше ніж його батьки в тому ж віці; абсолютну освітню мобільність – здатність досягати більш високого рівня освіти ніж у батьків; відносну мобільність доходу – доходи людини відносно доходів батьків; відносну освітню мобільність – освіта людини відносно освіти батьків [8, с. 9].

Країною, яка відзначилася кращими досягненнями за показником «здоров'я», став Кіпр; за показником «доступ до освіти» – Нідер-

ланди; «якість освіти» – Швеція; «освіта протягом життя» – Швейцарія; «доступ до технологій» – Данія; «трудові можливості» – Ісландія; «справедливий розподіл заробітної плати» – Бельгія; «умови праці» – Швеція; «соціальний захист» – Данія; «інклюзивні інститути» – Нова Зеландія. Рівень соціальних досягнень України за компонентами індексу соціальної мобільності у порівнянні з рівнем інших країн.

За рівнем соціальної мобільності Україна посіла 46 місце в рейтингу серед 82 країн світу (рис. 1), що відповідає становищу станом на 2020 р.

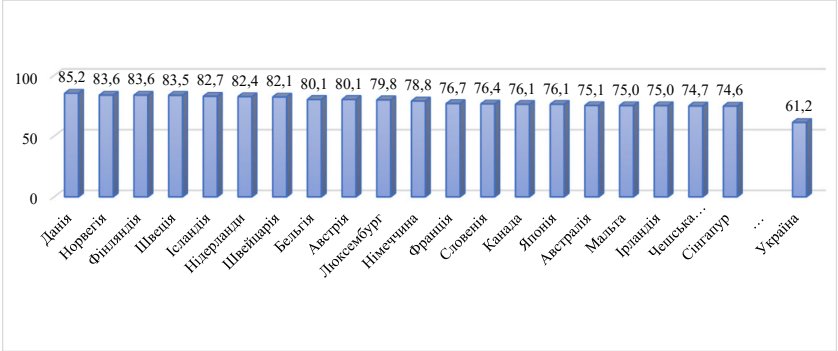

Рис. 1. Топ-20 країн та Україна
в рейтингу глобальної соціальної мобільності у 2020 р.

Джерело: сформовано за джерелом [8]

Аналіз за складовими даного індексу показав сильні сторони України довоєнного стану за такими показниками, як: здоров'я, трудові можливості, соціальний захист; слабкі сторони за наступними: інклюзивні інститути та освіта протягом життя.

Війна загострила багато питань людського, соціального, економічного та гуманітарного характеру, що негативно відображається на соціальній мобільності та посилює загрози соціальній безпеці людини, що обумовлює необхідність визначення тактичних та стратегічних пріоритетів соціальної політики як в умовах воєнного стану, так і в подальшому при відновленні країни.

Проведене дослідження доповідей світових організацій показало, що соціальна нерівність є ключовою загрозою стабільності та сталого розвитку. Соціальна нерівність існує в різних взаємопов'язаних вимірах життя суспільства. Нерівність проявляється не лише у доходах чи багатстві, а й у доступі до освіти, охорони здоров'я, політичної участі, соціального статусу тощо. Ознайомлення з даними досліджень світових та національних організацій дозволяє виділити такі основні виміри соціальної нерівності, які мають бути враховані під час впровадження національного моніторингу соціальної нерівності:

– економічний – нерівність у доходах, майні, можливості працевлаштування;

– освітній – нерівний доступ до якісної освіти, цифрових ресурсів, професійного росту;

– політичний – нерівність у впливі на прийняття рішень, участі в управлінні;

– гендерний – різниця між чоловіками й жінками у можливостях, оплаті праці, представництві;

– територіальний – відмінності між містом і селом, регіонами, центром і периферією;

– культурний – визнання чи невизнання мов, традицій, стилів життя;

– інституційний – доступ до правосуддя, соціальних послуг, адміністративних процедур;

– інформаційний – доступ до цифрових технологій, медіа, знань (цифрова нерівність);

– символічний – престиж, репутація, соціальна повага (наприклад, до певних професій чи меншин).

Як показало дослідження соціальна нерівність не зводиться лише до бідності. Вона може існувати навіть у формально забезпечених людей, якщо їм бракує політичного голосу, поваги чи безпеки. Одночасно, слід сказати, що виміри переплітаються: наприклад, люди з низькою освітою часто мають менші доходи, гірше обізнані про свої права, менше представлені в політиці.

Нерівність у доходах посилює цілу систему економічних та соціальних ризиків. Так, збільшується розрив у розвитку людського потенціалу різних верств населення. Створюються нерівні можливо-

сті доступу до освіти, медичного обслуговування, гідної праці, що загострює проблему інклюзивного економічного розвитку. Проведене дослідження доводить той факт, що проблема соціальної нерівності має багатовимірний характер, що визначається історичними, політичними, економічними, соціальними та інституційними чинниками.

Дослідження соціальної нерівності ускладнено неоднозначністю методологічної бази щодо визначення даної категорії, що видно з аналізу світових доповідей, в яких соціальна нерівність досліджується за різними критеріями, та існування різних концепцій соціальної рівності та справедливості, дискусії стосовно яких є важливим етапом формування методологічної бази при розробці соціальної політики України.

Дослідження соціальної нерівності в Україні є надзвичайно важливим для формування ефективної державної політики в контексті посилення солідаризації суспільства. Ця тема потребує глибокого аналізу причин, наслідків і можливих шляхів подолання нерівності в умовах сучасних викликів. У пошуках шляхів солідаризації суспільства вважаємо за необхідне створити методологічне та аналітичне підґрунтя для визначення пріоритетних напрямів соціальної політики, спрямованої на подолання нерівності, забезпечення рівних можливостей та посилення суспільної солідарності в умовах трансформаційних викликів, що постали перед Україною.

У контексті воєнного стану та соціально-економічної нестабільності ця проблема набула ще більшої гостроти. Незважаючи на численні реформи, подальшу євроінтеграцію, розрив між різними соціальними групами продовжує зростати. Рівень доходів, доступ до якісної освіти, медицини, соціальних гарантій значною мірою залежить від місця проживання, професії, соціального статусу та інших чинників. Поглиблюється бідність серед вразливих категорій населення, водночас зберігається непрозорість у розподілі ресурсів, що посилює недовіру до державних інституцій. Соціальна нерівність стає не лише економічною, а й політичною та моральною загрозою для національної єдності та демократії.

Аналіз підходів провідних міжнародних організацій до дослідження соціальної нерівності засвідчив, що переважна більшість з них зосереджується насамперед на оцінці доходів, рівня добробуту та розподілу багатства, тобто економічного виміру нерівності, а також окре-

мих соціально-демографічних аспектів, зокрема гендерного. Водночас фрагментарно представленими залишаються такі важливі виміри соціальної нерівності, як інституційний, що відображає нерівний доступ до владних ресурсів і механізмів прийняття рішень, культурний, пов'язаний із символічним капіталом і соціальними нормами, а також освітній, який визначає відтворення нерівності в довгостроковій перспективі. Така обмеженість підходів звужує можливості комплексного аналізу соціальної нерівності та зумовлює потребу в інтегративних міждисциплінарних моделях її дослідження.

2. Український профіль соціальної нерівності

Глобальні тенденції зростання соціальної нерівності мають свої специфічні прояви в Україні, які суттєво посилилися внаслідок повномасштабної війни та пов'язаних із нею соціально-економічних трансформацій. Сучасний український профіль соціальної нерівності характеризується багатовимірністю та охоплює економічні, соціальні, територіальні, цифрові та інституційні аспекти.

Економічний вимір. Україна продовжує характеризуватися високим рівнем економічної нерівності та бідності, які зберігаються протягом четвертого року повномасштабного вторгнення. Очікуваний рівень бідності у 2025 році становить 36,9%, що майже не відрізняється від показника 2024 року (37,0%), але істотно перевищує довоєнні значення. Поглиблення економічної нерівності відображається у зростанні коефіцієнта Джині з 0,41 у 2023 році до 0,50 у 2025 році, що свідчить про розширення розриву між найбіднішими та найбагатшими домогосподарствами. Ключовими чинниками зростання нерівності є нерівномірне скорочення доходів від праці, стагнація або зниження реальних доходів у низькодохідних групах, а також зменшення реальної купівельної спроможності пенсій, що непропорційно вдарило по бідніших домогосподарствах [9].

Регіональний вимір. Регіональна нерівність в Україні суттєво посилилася внаслідок просторових зрушень населення та економічної активності. У період 2023–2025 років області Західної України та місто Київ демонструють вищі показники зайнятості та отримання трудових доходів, тоді як регіони, що зазнають активних бойових дій, характеризуються підвищеною продовольчою небезпекою, втратою активів

та руйнуванням житлової інфраструктури. Майже половина домогосподарств у постраждалих регіонах повідомляють про пошкодження житла або активів, порівняно з 7% у західних регіонах, що свідчить про поглиблення територіальних диспропорцій та необхідність цілеспрямованої регіональної політики.

Гендерний вимір. Однією з ключових проблем соціально-економічної нерівності у світі та в Україні залишається ґендерна нерівність у соціально-трудовій інклюзії та оплаті праці. Вона призводить до втрат ВВП, зниження купівельної спроможності населення, неповної реалізації трудового потенціалу жінок, обмежених кар'єрних можливостей, зростання бідності та погіршення якості життя. Ґендерні розриви у доступі до зайнятості, освіти й професійного зростання безпосередньо впливають на рівень оплати праці жінок. Водночас скорочення таких розривів сприяє економічному зростанню, збільшенню споживання й заощаджень, а також ефективнішому використанню людського капіталу.

Ратифікація Україною Конвенції МОП № 100 «Про рівну винагороду чоловіків і жінок за працю рівної цінності» [10] актуалізує необхідність аналізу національного законодавства на відповідність міжнародним стандартам забезпечення ґендерної рівності, зокрема щодо впровадження принципу рівної оплати праці.

Упродовж останніх років в Україні зберігається проблема ґендерної нерівності в оплаті праці. Для формування ефективної політики її скорочення важливо враховувати чинники, що зумовлюють ґендерні розриви. За даними МОП, до них належать рівень освіти й трудового досвіду, тривалість робочого часу, розмір і сфера діяльності підприємства, а також гендерні стереотипи, упереджені методи оцінки праці та слабші переговорні позиції жінок, зокрема через нижчий рівень профспілкової участі [11].

Попри наявність в Україні розвиненої нормативно-правової бази з питань ґендерної рівності, вивчення міжнародного досвіду свідчить про доцільність запозичення ефективних механізмів подолання ґендерного розриву в зайнятості та оплаті праці. Практика МОП і країн ЄС демонструє результативність таких інструментів як запровадження обов'язкової звітності підприємств щодо ґендерної рівності в оплаті, розвиток соціальної інфраструктури та гнучких форм зайнятості,

використання квотних механізмів, діяльність спеціалізованих органів і агентств із протидії дискримінації, а також укладання колективних договорів із дотриманням принципів ґендерної рівності. Важливу роль відіграють також національні програми й методичні рекомендації з оцінки праці та формування рівної оплати [12].

Варто зазначити, що гендерна нерівність на ринку праці посилюється в умовах війни. Жінки стикаються з підвищеними бар'єрами до зайнятості через зростання навантаження з догляду, інституційні прогалини у сфері регулювання зайнятості. Водночас зростання заробітних плат концентрується у висококваліфікованих секторах, де представництво жінок є обмеженим, що поглиблює гендерні розриви в доходах і доступі до економічних можливостей.

Віковий вимір. Вікова нерівність проявляється насамперед через погіршення становища осіб старшого віку та працездатного населення, що втратило роботу. Зниження реальних пенсійних доходів посилило ризики бідності серед домогосподарств, у складі яких є люди похилого віку.

Інклюзивний вимір. Інклюзивна нерівність значно загострилася внаслідок зростання кількості вразливих груп населення. Близько чверті домогосподарств включають принаймні одного члена з числа внутрішньо переміщених осіб, ветеранів або осіб з інвалідністю. Зокрема, 9,2% домогосподарств мають члена сім'ї з інвалідністю внаслідок травм, пов'язаних з війною, а 9,4% – ветерана. Такі домогосподарства частіше стикаються з бар'єрами доступу до ринку праці, медичних послуг та базових комунальних ресурсів, а також значною мірою залежать від державних трансфертів. Умови доступу до медичної допомоги залишаються нерівними: третина домогосподарств з вразливими членами змушені покривати медичні витрати з власних коштів [9].

Протягом останніх років спостерігається зростання чисельності людей з інвалідністю, що переважно зумовлено наслідками воєнних дій. Серед інших чинників підвищення рівня інвалідності – старіння населення, поширення хронічних захворювань, патологій, зловживання алкоголем і наркотичними речовинами, погіршення екологічної ситуації, а також дорожньо-транспортні аварії.

У цих умовах особливої актуальності набуває питання соціально-трудової інтеграції людей з інвалідністю, зокрема забезпечення

їх доступу до гідної праці. Особи з інвалідністю працездатного віку становлять значну частку від загальної чисельності людей з інвалідністю в Україні, проте рівень їхнього працевлаштування залишається надзвичайно низьким – лише близько 16%, що є одним із найнижчих показників у Європі.

Як зазначає колишня міністерка соціальної політики Оксана Жолнович, із понад трьох мільйонів осіб з інвалідністю працевлаштованими є лише близько 16%. Вона підкреслює, що цей показник суттєво відстає від європейських стандартів, де рівень зайнятості людей з інвалідністю перевищує 50% [13].

В умовах післявоєнного відновлення економіки та розбудови інклюзивного суспільства особливого значення набуває забезпечення реалізації права людей з інвалідністю на працю та зайнятість, що є важливим соціальним чинником та вагомим економічним ресурсом, що сприяє зниженню рівня нерівності, розвитку людського капіталу та посиленню соціальної єдності.

Слід підкреслити, що право на працю та зайнятість є одним із ключових напрямів соціальної інтеграції людей з інвалідністю і закріплене у статті 27 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю. Україна ратифікувала цю Конвенцію 16 грудня 2009 року, взявши на себе зобов'язання щодо створення сприятливих умов для професійної реабілітації, розвитку трудових навичок та працевлаштування осіб з інвалідністю.

Додатково, формування ефективної системи соціально-трудової інклюзії підсилюється положеннями Конвенції Міжнародної організації праці (МОП) № 159 про професійну реабілітацію та зайнятість людей з інвалідністю (ратифікована Україною 6 березня 2003 року) та Рекомендації МОП № 168 (1983 р.), яка містить конкретні орієнтири щодо політики зайнятості, адаптації робочих місць і створення рівних можливостей на ринку праці.

Узгодження національної політики з цими міжнародними документами має практичне значення: воно забезпечує підвищення рівня соціальної справедливості, сприяє реалізації принципу гідної праці та інтеграції людей з інвалідністю у всі сфери суспільного життя. Такий підхід вимагає розроблення комплексних державних програм, спрямованих на подолання дискримінаційних бар'єрів, модернізацію системи

професійної освіти та реабілітації, а також розширення можливостей працевлаштування на основі інклюзивних принципів.

З моменту ратифікації Конвенції було ухвалено низку нормативно-правових актів, спрямованих на посилення соціального захисту осіб з інвалідністю, забезпечення їхнього права на працю та зайнятість, упровадження принципів універсального дизайну, а також створення механізмів стимулювання роботодавців до працевлаштування таких осіб і розширення повноважень відповідних інституцій. Окрім того, в окремих регіонах України почав функціонувати інститут помічника ветерана, який відіграє важливу роль у координації заходів соціальної підтримки, професійної реабілітації та сприяння працевлаштуванню учасників бойових дій, зокрема тих, хто отримав інвалідність унаслідок війни.

Аналіз динаміки абсолютних показників показав, що чисельність працевлаштованих осіб з інвалідністю поступово збільшується і вже перевищує кількість робочих місць, спеціально передбачених для їхнього працевлаштування (рис. 2). Така тенденція свідчить про зростання активності людей з інвалідністю на ринку праці та посилення зацікавленості роботодавців у їхньому залученні до трудової діяльності.

За даними Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю, у 2024 році частка підприємств, які дотрималися нормативу щодо працевлаштування осіб з інвалідністю, становила 82,5% від їх загальної кількості. Це нижче, ніж у 2021 році, коли показник досяг найвищого рівня за 2016–2024 рр. – 90,9% [14]. Після різкого спаду, зумовленого подіями 2022 року, ситуація поступово стабілізується, що свідчить про відновлення позитивних тенденцій у виконанні соціальних зобов'язань у сфері зайнятості людей з інвалідністю.

З початку року Державна служба зайнятості надала послуги понад 20 тис. осіб з інвалідністю, що на 14% більше, ніж за аналогічний період минулого року. Водночас кількість осіб з інвалідністю, які набули статусу безробітного, склала 18,4 тис., що на 12% більше, ніж торік. Профорієнтаційними послугами охоплено 16,5 тисяч осіб, що на 13% більше, ніж за аналогічний період у попередньому році [15].

Така динаміка свідчить не лише про активізацію звернень до служби зайнятості, але й про зростання потреби у підтримці працевлаштування серед людей з інвалідністю, що вимагає системного вирішення проблеми, адже значна частина осіб з інвалідністю все ще залишається

поза активними програмами зайнятості. Представлені дані свідчать як про наявність позитивних тенденцій у сфері зайнятості осіб з інвалідністю, так і про те, що значна частина людей працездатного віку залишається поза межами ринку праці, що вказує на наявність бар'єрів у реалізації їхнього права на працю, що мають як інституційний, так і соціально-економічний характер. До основних бар'єрів реалізації права на працю осіб з інвалідністю належать:

– недостатня ефективність реалізації законодавства про квотування робочих місць, що часто проявляється у формальному підході до працевлаштування без створення реальних умов для продуктивної праці;

– обмежена кількість адаптованих робочих місць, які відповідають функціональним можливостям працівників, а також необхідність додаткових фінансових ресурсів для їх облаштування;

– стереотипи з боку роботодавців щодо нібито низької ефективності працівників з інвалідністю, що формує упереджене ставлення до їхнього найму;

– психологічні бар'єри з боку самих осіб з інвалідністю – самостигматизація, невпевненість у власних силах;

– недостатній рівень інформованості про можливості працевлаштування, грантові програми та інструменти підтримки від державної служби зайнятості, відсутність доступної інформації у форматах, адаптованих до різних типів інвалідності;

– недостатній рівень фізичної доступності середовища – відсутність універсального дизайну у транспортній інфраструктурі, адміністративних будівлях, виробничих і офісних приміщеннях;

– недостатньо розвинене інклюзивне освітнє середовище, що ускладнює отримання професійної освіти та подальшу інтеграцію на ринок праці;

– відсутність законодавчо закріпленого механізму підтриманого працевлаштування, який успішно функціонує у країнах Європейського Союзу.

Для подолання бар'єрів соціально-трудової інтеграції осіб з інвалідністю в Україні у 2025–2026 роках передбачено низку законодавчих змін, спрямованих на підвищення ефективності працевлаштування цієї категорії громадян та усунення формального підходу до виконання квот.

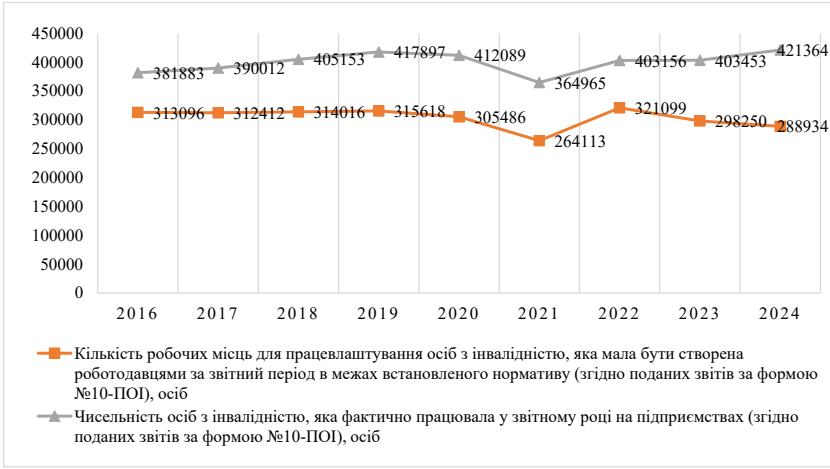

Рис. 2. Планова та фактична зайнятість осіб з інвалідністю в 2016-2024 рр., осіб

Джерело: сформовано за даними офіційного вебпорталу Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю. Зайнятість та працевлаштування осіб з інвалідністю [14]

Зокрема, відповідно до Закону України від 15 січня 2025 року № 4219-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення права осіб з інвалідністю на працю», який вносить зміни до Закону України від 21 березня 1991 року № 875-XII «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», з 2026 року суттєво оновлюються правила визначення та виконання нормативу робочих місць для осіб з інвалідністю. Основні новації:

– норматив виконуватиметься поквартально, а не за підсумками року, що дозволить оперативніше реагувати на зміни у структурі зайнятості;

– встановлюються диференційовані нормативи працевлаштування осіб з інвалідністю;

– до нормативу буде зараховано лише тих працівників з інвалідністю, заробітна плата яких перевищує мінімальну за повністю відпрацьований місяць. Це усуває практику формального працевлаштування без фактичної зайнятості чи з частковою оплатою праці.

У разі невиконання нормативу або несвоєчасної сплати внеску передбачено фінансові санкції.

З 2026 року роботодавці звітуватимуть до територіальних органів Пенсійного фонду України про нарахування, обчислення та сплату цільового внеску у ті ж строки, що і звітність із ЄСВ. За неподання чи несвоєчасне подання звіту передбачено штраф.

Окрім законодавчих змін, передбачено системні дії, спрямовані на підвищення рівня інклюзивності ринку праці:

– розвиток інституту помічника ветерана, який виконує інформаційну, консультативну та координуючу функції у сфері соціального захисту, реабілітації та працевлаштування осіб з інвалідністю внаслідок війни;

– створення мережі регіональних центрів професійної реабілітації, які забезпечуватимуть адаптацію, перекваліфікацію та підготовку осіб з інвалідністю до умов сучасного ринку праці;

– удосконалення державних програм підтриманого працевлаштування, що передбачають індивідуальний супровід людини з інвалідністю на робочому місці (job coaching);

– запровадження фінансових стимулів для роботодавців – грантів, податкових пільг і компенсацій витрат на облаштування робочих місць;

– розширення цифрових сервісів Державної служби зайнятості для осіб з інвалідністю, включно з адаптованими онлайн-платформами для пошуку роботи;

– популяризація інклюзивної культури серед роботодавців через просвітницькі кампанії, тренінги та партнерські програми з бізнесом і громадським сектором.

У сукупності ці заходи спрямовані на перехід від формальної до реальної інклюзії осіб з інвалідністю у сфері праці, забезпечення рівного доступу до гідної праці та зміцнення соціальної згуртованості в українському суспільстві.

На думку О. Мірошниченко, президента Конфедерації роботодавців України залучення на ринок праці 1 млн осіб з інвалідністю працездатного віку дозволить прискорити ріст ВВП на 2,5-3,0% за рік [16].

Отже, забезпечення права на працю та зайнятість людей з інвалідністю в Україні є не лише питанням дотримання міжнародних стандартів

і конституційних гарантій, а й стратегічним напрямом національного розвитку. У період післявоєнного відновлення це набуває особливої ваги – адже саме через створення умов для гідної праці, професійної реабілітації та інклюзивної економіки держава може забезпечити соціальну згуртованість.

Розвиток інклюзивного ринку праці – це шлях до сталого економічного зростання, де кожна людина має право і можливість реалізувати себе у праці, бути корисною суспільству й відчувати власну гідність.

Освітній вимір нерівності. Освітня нерівність в Україні суттєво посилилася в умовах воєнного стану. Вона формується на перетині соціально-економічних, регіональних, цифрових та інституційних чинників і відіграє ключову роль у відтворенні загальної соціальної нерівності.

По-перше, зберігається нерівний доступ до якісної освіти залежно від місця проживання. Учні з сільських територій та прифронтових регіонів мають гірші освітні результати, обмежений доступ до очного навчання, кваліфікованих педагогічних кадрів і навчальної інфраструктури. Воєнні дії призвели до руйнування освітніх закладів, тривалих перерв у навчанні та вимушеного переходу на дистанційні форми навчання, що нерівномірно вплинуло на різні групи населення.

По-друге, соціально-економічний статус родини суттєво визначає освітні можливості дітей і молоді. Домогосподарства з нижчими доходами мають обмежені ресурси для додаткової підготовки, доступу до цифрових засобів навчання та приватних освітніх послуг. Це посилює розрив в освітніх досягненнях і знижує шанси на подальшу соціальну мобільність.

По-третє, актуалізувалася цифрова освітня нерівність. Дистанційне навчання виявило значні відмінності у доступі до стабільного інтернету, комп'ютерної техніки та цифрових навичок, особливо серед дітей із сільських територій та соціально вразливих домогосподарств.

По-четверте, спостерігається нерівність освітніх траєкторій молоді, що проявляється у зростанні частки молодих людей зі статусом NEET (не навчаються, не працюють і не проходять професійної підготовки), а також у нерівному доступі до вищої освіти та професійного навчання. Освітня мобільність між поколіннями залишається обмеженою, що сприяє відтворенню соціальної нерівності в довгостроковій перспективі.

За результатами опитування ЮНІСЕФ 2023 року, 59,9% учнів зазначили про погіршення рівня знань з окремих навчальних дисциплін. Основними чинниками зниження успішності стали втома та психологічний стрес (55,2%), дистанційний формат навчання (51,9%) і недостатня адаптація навчальних програм до умов онлайн-освіти (37,6%). Найбільші навчальні втрати респонденти зафіксували з математики (68,2%), а також з хімії (39,7%) і фізики (39,4%). Загалом 64,8% школярів і студентів повідомили, що протягом попереднього року пропускали заняття. Найпоширенішими причинами цього були відключення електроенергії (50%), повітряні тривоги та обстріли (49,3%) і виснаження (39,3%) [17].

За даними ЮНЕСКО та інших міжнародних організацій, упродовж трьох років після початку повномасштабної війни частка українських учнів і студентів, які навчаються в європейських країнах, зросла і у 2024 році в середньому досягла 78% у десяти країнах Європи. Половина з них здобуває освіту виключно за програмами країни перебування, 29% поєднують навчання в приймаючих закладах з українською онлайн-освітою, 16% навчаються лише дистанційно за українськими програмами, тоді як 6% фактично випали з освітнього процесу. Поєднання двох освітніх систем супроводжується надмірним навчальним навантаженням: понад 25% учнів щоденно витрачають більше трьох додаткових годин на виконання вимог обох програм, що негативно позначається на якості навчання та психоемоційному стані. Водночас проблема рівного доступу до освіти залишається гострою: мовні бар'єри істотно знижують шанси на зарахування, студенти з інвалідністю стикаються з додатковими обмеженнями, а новоприбулі діти значно рідше інтегруються в освітні системи країн перебування [18].

Така ситуація свідчить не лише про тимчасові труднощі адаптації, а про формування стійкої освітньої нерівності серед українських дітей і молоді за кордоном. Збереження високої частки дистанційного або подвійного навчання без системної підтримки з боку України і приймаючих країн підвищує ризики академічних втрат, соціальної ізоляції та погіршення психічного здоров'я. У довгостроковій перспективі це може призвести до зниження людського капіталу України та обмеження можливостей професійної реалізації молодого покоління, що

потребує скоординованих рішень на національному та міжнародному рівнях.

Соціально-політичний вимір. Аналіз за показником свобода у світі. «Свобода у світі» – це щорічний звіт Freedom House, який оцінює політичні права та громадянські свободи в кожній країні. Дослідження відображає стан демократії, вищі рівні за показниками свободи корелюють з прозорим управлінням та верховенством права, вказує на громадянські свободи. В той час як зниження часто сигналізує про цензуру, репресії або порушення прав людини.

Що стосується України, упродовж періоду 2021–2024 років спостерігається суттєве зниження значення відповідного показника – на 10 пунктів, з 61 до 51. Для порівняльного аналізу доцільно звернутися до показників окремих країн, які у 2023 році демонстрували значно вищі значення: Фінляндія – 100, Норвегія – 98, Данія – 97, Естонія – 95, Ісландія – 94, Німеччина – 93, Велика Британія – 91, Сполучені Штати Америки – 83 та Польща – 80. Наведені дані свідчать про істотне відставання України за цим індикатором у порівнянні з країнами з розвиненими інституційними та соціально-економічними системами [19].

Наступний показник – верховенство права в Україні. Верховенство права вимірює ступінь – як агенти довіряють правилам суспільства та дотримуються їх, зокрема, якості виконання контрактів, прав власності та судів. Це частина Всесвітніх показників управління Світового банку, з оцінками від –2,5 (слабкий) до 2,5 (сильний). Вищі значення вказують на краще виконання законів та доступ до правосуддя. Відображає безпеку інвестицій, оскільки сильні правові рамки забезпечують виконання контрактів та захист прав власності. Сприяє соціальній стабільності, оскільки громадяни вірять, що спори будуть вирішені справедливо, а корупція менш імовірна. Уряди країн використовують цей показник для виявлення слабких місць у судових системах та пріоритетів реформ.

В Україні значення цього показника станом на 2023 рік становить 0,89. Водночас у низці країн він наближається до максимально високих значень, зокрема в Сінгапурі – 1,78, Новій Зеландії – 1,73, Норвегії – 1,76 та Швеції – 1,69 (дані за 2022 рік). Такий розрив у значеннях індикатора свідчить про суттєві міжкраїнні відмінності та підкреслює

відносно нижчий рівень розвитку відповідної сфери в Україні порівняно з державами, що демонструють високі інституційні та соціально-економічні показники [20].

Наступний показник – голос та підзвітність. У період з 1996 по 2023 рік показник Voice & Accountability в Україні зріс на 0,22 індексу. Найбільша річна зміна (за період за 2022-2023 рр.) становила –0,08 індексу. Найнижчого рівня показник досяг у 2004 році – –0,67 індексу, тоді як найвищий рівень було зафіксовано у 2008 році – 0,09 індексу [21].

Голос та підзвітність вимірюють ступінь наскільки громадяни країни можуть брати участь у виборі свого уряду, а також свободу слова, об'єднань та вільні засоби масової інформації. Це частина Всесвітніх показників управління Світового банку, з оцінками від –2,5 (слабкий) до 2,5 (сильний). Вищі значення вказують на більш інклюзивні політичні процеси та більші громадянські свободи. Відображає демократичну участь, оскільки сильний голос означає, що громадяни можуть впливати на політику через вибори та громадянське суспільство. Вказує на свободу ЗМІ, оскільки вільна преса притягує посадовців до відповідальності та інформує громадські дебати. Інформує про якість управління, оскільки уряди, які реагують на думку громадян, з більшою ймовірністю задовольняють суспільні потреби та зменшують корупцію. Австралія очолює 2 рейтинг прогресу зі зростанням з 1,32 до 1,51, а Іспанія замкнула трійку лідерів, піднявшись з 1,02 до 1,20 [22].

Український профіль соціальної нерівності формується на перетині економічних, регіональних, інституційних та демографічних чинників, взаємодія яких зумовлює стійкий характер соціально-економічних диспропорцій. Повномасштабна війна істотно загострила вже наявні нерівності, трансформувавши їх у системні ризики та висунувши на перший план проблеми бідності, нерівного доступу до ринку праці, освіти й соціальних послуг, а також підвищену вразливість осіб з інвалідністю і постраждалих територіальних громад, внутрішньо переміщених осіб. Унаслідок цього відбулося не лише накопичення, а й поглиблення ризиків соціальної нерівності, які набули комплексного, взаємопов'язаного характеру та потребують багатовимірного аналізу. Узагальнення й систематизація зазначених ризиків за ключовими вимірами подані в табл. 1.

Таблиця 1

Ризики соціальної нерівності в Україні

Вимір	Ризики
Економічний	Нерівномірний розподіл доходів, багатства, доступу до праці та ресурсів загострює питання збільшення бідності та соціальної вразливості населення, подальшої тінізації ринку праці, нестабільної та незахищеної зайнятості, посилення майнової поляризації.
Регіональний	Поглиблення диспропорцій між великими містами і периферією. Втрата економічного потенціалу прифронтових і деокупованих територій. Ризик маргіналізації громад із низькими бюджетними ресурсами.
Гендерний	Ускладнення кар'єрного зростання для жінок через догляд за дітьми. Вища вірогідність жіночої бідності (особливо серед матерів-одиначок). Нерівномірний розподіл неоплачуваної домашньої праці.
Віковий	Молодь – еміграція та «відтік мізків». Особи старшого віку – ризик бідності через низькі пенсії та медичні витрати. Соціальна ізоляція літніх людей.
Освітній	Нерівний доступ до якісної освіти знижує шанси на здобуття вищої освіти для дітей з малозабезпечених родин. Посилення цифрової та мовної нерівності.
Цифровий	Відставання сільських територій у цифровій інфраструктурі. Обмежений доступ до онлайн-послуг для малозабезпечених. Вразливість до цифрової дискримінації на ринку праці, у сфері освіти.
Соціально-політичний	Нерівне представництво у процесах прийняття рішень. Низька довіра до інституцій. Ризик соціальної напруги. Нерівність у доступі до влади, участі в ухваленні рішень, захисті прав формує ризики маргіналізації та дискримінації меншин і вразливих груп; корупцію; зниження довіри до інституцій; політичну нестабільність, соціальні протести.
Інклюзивний	Бар'єри у доступі до праці, освіти та медичних послуг. Недостатня адаптація інфраструктури. Зростання кількості осіб з інвалідністю через війну – ризик перевантаження соціальної системи. Ризик соціального відторгнення.
Культурно-ціннісний	Нерівний доступ до культурного капіталу, суспільного визнання, символічних ресурсів формує ризики ізоляції культурних та етнічних меншин; втрати ідентичності та почуття належності; соціальної напруги та конфлікти.

Джерело: сформовано авторами

Сукупність зазначених ризиків формує стійкий механізм відтворення соціальної нерівності, який має характер замкненого кола: бідність зумовлює обмежений доступ до освіти та ресурсів, що, своєю чергою, знижує конкурентоспроможність на ринку праці й підвищує ймовірність потрапляння наступного покоління у стан соціально-економічної вразливості. У цьому контексті аналіз ризиків потребує міжсекторального підходу, що інтегрує економічні, соціальні, освітні та інституційні виміри. Збройний конфлікт істотно посилює дію цих чинників, загострюючи насамперед економічні та регіональні диспропорції, а також ризики, пов'язані з інвалідністю, що в сукупності поглиблює структурну нерівність і ускладнює можливості соціальної мобільності.

Україна, як країна, яка зазнала масштабних шоків та трансформацій, демонструє специфічний профіль соціальної нерівності, а систематизація ризиків соціальної нерівності за вимірами доводить, що соціальна нерівність є викликом післявоєнного відновлення України. В більшості доповідях дані по Україні відсутні або надані частково, що обмежує комплексний національний аналіз. З метою дослідження соціальної нерівності в Україні було визначено виміри та показники соціальної нерівності, за якими було здійснено оцінювання на національному рівні на основі національних звітів та досліджень.

Основними проблемами дослідження соціальної нерівності в Україні залишаються брак надійних і репрезентативних даних про розподіл багатства, недостатній рівень деталізації показників у національних вибіркових обстеженнях, а також відсутність постійного системного моніторингу соціальної нерівності, зокрема у гендерному, інклюзивному та міжрегіональному вимірах. Додатковим методологічним викликом є спотворення офіційної статистики внаслідок значних масштабів тіньової економіки, що унеможливлює повноцінну оцінку реальних соціально-економічних диспропорцій та рівня концентрації ресурсів.

У цьому контексті важливою є інтеграція України до глобальної системи моніторингу соціальної нерівності. Це передбачає вдосконалення збору та обробки статистичних даних відповідно до міжнародних стандартів у співпраці з провідними міжнародними організаціями, а також запровадження регулярного національного аналізу соціальної

нерівності. Такий аналіз доцільно здійснювати на засадах міжсекторальної взаємодії академічного середовища, органів державної влади та громадянського суспільства з метою розроблення національного індексу соціальної нерівності та соціальної справедливості, який би відображав багатовимірний характер нерівності та взаємозв'язок її окремих вимірів.

На наш погляд, моніторинг соціальної нерівності в Україні доцільно здійснювати на основі багатовимірного підходу, який враховує не лише рівень доходів, а й доступ до ключових ресурсів і можливостей та має будуватися за такими принципами:

– комплексність – охоплення різних вимірів нерівності;

– порівняння у часі та просторі – можливість аналізу динаміки та регіональних відмінностей;

– дезагрегація даних – за статтю, віком, місцем проживання, статусом ВПО, інвалідністю тощо;

– поєднання кількісних і якісних методів оцінювання;

– відповідність міжнародним стандартам (ООН, ОЕСР, ЄС, МОП).

Результати моніторингу мають бути публічними, регулярно оновлюватися та використовуватися для коригування соціально-економічної політики. На нашу думку, ефективний моніторинг соціальної нерівності в Україні можливий лише за умови переходу від вузького доходного підходу до багатовимірної моделі, що враховує структурні, регіональні та ґендерні аспекти, а також наслідки війни. Такий підхід дозволить не лише фіксувати масштаби нерівності, а й виявляти її першопричини, що є важливим для формування результативної соціальної політики та відновлення людського капіталу країни.

Окремої уваги потребує інституційне закріплення принципу «чутливості до нерівності» в системі державного управління, зокрема в процесах бюджетування, перерозподілу доходів, формування соціальної політики та системи соціального захисту, а також у стратегіях післявоєнного відновлення. Впровадження такого підходу сприятиме переходу від фрагментарних заходів до системної політики зменшення соціальної нерівності, орієнтованої на довгострокову соціальну згуртованість і стійкий розвиток.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи проведене дослідження, можна стверджувати, що соціальна нерівність залишається однією з ключових проблем сучасного українського суспільства та одним із визначальних викликів для післявоєнного відновлення України. Дослідження показало, що інформація, наведена у звітах світових організацій створює можливість багатокомпонентного вивчення проблематики. Однак у доповідях недостатньо представлено такі виміри соціальної нерівності як територіальні диспропорції, цифрова нерівність, гендерний вимір та вплив воєнних дій на соціальну стратифікацію населення, що обмежує широту аналізу та дає поштовх для подальших наукових розвідок у цій царині.

Проведене дослідження показало, що війна суттєво трансформувала структуру соціальної нерівності в Україні. У сучасних умовах соціальна нерівність набуває багатовимірного характеру та виходить далеко за межі традиційного розуміння нерівності як відмінностей у рівнях доходів населення. Соціальна нерівність дедалі більше проявляється через нерівний доступ до якісної освіти, медичних послуг, цифрової інфраструктури, можливостей зайнятості та професійного розвитку, участі у суспільному та політичному житті, а також через нерівномірний розподіл економічних та інституційних ресурсів.

Проведене дослідження соціальної нерівності показало, що вона може стати суттєвим викликом післявоєнного відновлення в Україні. Зростання соціальної поляризації, поглиблення регіональних диспропорцій та нерівність можливостей негативно впливають на суспільну довіру, соціальну згуртованість і солідарність, які є необхідними умовами успішної реалізації відновлювальних реформ та забезпечення довгострокової стійкості держави.

Проведене наукове дослідження створює методичну основу для визначення пріоритетних напрямів соціальної політики, спрямованої на подолання соціальної нерівності, забезпечення рівних можливостей та посилення суспільної солідарності в умовах трансформаційних викликів, що постали перед Україною.

Список літератури:

1. Human development report 2025. A matter of choice: people and possibilities in the age of AI. UNDP. URL: https://surl.lu/zikjwt
2. Україна залишається країною з високим Індексом людського розвитку – звіт UNDP. 13 березня 2024. UNDP Україна. URL: https://surl.li/pvjyhh
3. International Migration Outlook 2023. OECD. URL: https://surl.li/mhzruz
4. World Social Report 2025: A New Policy Consensus to Accelerate Social Progress. United Nations. Department of Economic and social affairs. URL: https://surl.li/dwfkmz
5. Takers, not makers. The unjust poverty and unearned wealth of colonialism. OXFAM. URL: https://surl.li/izdjao
6. World Inequality Report 2022. UNDP. URL: https://surl.li/zuqmub
7. OECD Economic Surveys: Ukraine 2025 May 2025 Volume 2025/10. 129 p. URL: https://surl.li/fmxbrb
8. The Global Social Mobility Report 2020. Equality, Opportunity and a New Economic Imperative. Platform for Shaping the Future of the New Economy and Society. January 2020. 218 p. URL: https://www3.weforum.org/docs/Global_Social_Mobility_Report.pdf
9. Моніторинг умов життя в Україні: оновлення за осінь 2025 року. Опитування «Слухаючи громадян України». WORLD BANK GROUP. 8 жовтня 2025 року. URL: https://surl.li/kcqecp
10. Конвенція МОП № 100 «Про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_002#Text
11. Сприяння рівності. Ґендерно нейтральне оцінювання робіт щодо рівної оплати: поетапний посібник. – Міжнародне бюро праці. Женева. Міжнародна організація праці, 2009 р. URL: https://surli.cc/qepfef
12. National cases and good practices on equal pay / Author – Susanne Burri, Coordinator: Susanne Burri, Alexandra Timmer. – European network of legal experts in gender equality and non-discrimination. – European Commission. 2019. 92 p. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/equalpaygoodpractices.pdf
13. В Україні з понад трьох мільйонів людей з інвалідністю працевлаштовані лише близько 420 тисяч. ZMINA. 11 травня 2025. URL: https://surl.li/mziqcw
14. Офіційний вебпортал Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю. Зайнятість та працевлаштування осіб з інвалідністю. URL: https://surl.lt/lzckjx
15. Все більше осіб з інвалідністю знаходять роботу завдяки службі зайнятості. Львівський обласний центр зайнятості. 27.06.2025. URL: https://surl.li/ftyvee
16. The unemployment rate among able-bodied people with disabilities reaches 85%. Confederation of employers of Ukraine. URL: https://surl.li/hbldff
17. Опитування ЮНІСЕФ показує прогалини в навчанні серед молодих українців. ЮНІСЕФ. Україна. 02 жовтня 2023 р. URL: https://surl.li/gkcsax
18. Education of refugee children and youth from Ukraine. An analysis of major trends and challenges in education of refugees from Ukraine in Europe. Regional

Refugee Response for the Ukraine Situation. 2025. URL: https://data.unhcr.org/en/documents/details/115988

19. Ukraine's Freedom in the World. World Scorecard. URL: https://surl.lu/lyjakr

20. Rule of Law by Country. World Scorecard. URL: https://surl.lu/mazorh

21. Ukraine's Voice & Accountability. World Scorecard. URL: https://surli.cc/tzgdng

22. Voice and Accountability by Country. World Scorecard. URL: https://surl.li/dbhlaf

References:

1. United Nations Development Programme. (2025). *Human development report 2025: A matter of choice: People and possibilities in the age of AI*. Available at: https://surl.lu/zikjwt

2. United Nations Development Programme Ukraine. (2024, March 13). *Ukraina zalyshaietsia krainoiu z vysokym indeksom liudskoho rozvytku – zvit UNDP* [Ukraine remains a country with a high Human Development Index – UNDP report]. Available at:https://surl.li/pvjyhh

3. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2023). *International migration outlook 2023*. OECD Publishing. Available at: https://surl.li/mhzruz

4. United Nations, Department of Economic and Social Affairs. (2025). *World social report 2025: A new policy consensus to accelerate social progress*. Available at: https://surl.li/dwfkmz

5. Oxfam International. (2025). *Takers, not makers: The unjust poverty and unearned wealth of colonialism*. Available at: https://surl.li/izdjao

6. World Inequality Lab. (2022). *World inequality report 2022*. Available at: https://surl.li/zuqmub

7. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2025). *OECD economic surveys: Ukraine 2025* (Vol. 2025/10). OECD Publishing. Available at: https://surl.li/fmxbrb

8. World Economic Forum. (2020). *The global social mobility report 2020: Equality, opportunity and a new economic imperative*. Available at: https://www3.weforum.org/docs/Global_Social_Mobility_Report.pdf

9. World Bank Group. (2025, October 8). *Monitorynh umov zhyttia v Ukraini: Onovlennia za osin 2025 roku. Opytuvannia "Slukhaiuchy hromadian Ukrainy"* [Monitoring living conditions in Ukraine: Fall 2025 update. Listening to citizens of Ukraine survey]. Available at: https://surl.li/kcqecp

10. International Labour Organization. (1951). *Convention No. 100 concerning equal remuneration for men and women workers for work of equal value*. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_002

11. International Labour Office. (2009). *Promoting equity: Gender-neutral job evaluation for equal pay: A step-by-step guide*. International Labour Organization. Available at: https://surli.cc/qepfef

12. Burri, S., & Timmer, A. (2019). *National cases and good practices on equal pay*. European Network of Legal Experts in Gender Equality and Non-Discrimination, European Commission. Available at: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/equalpaygoodpractices.pdf

13. ZMINA Human Rights Center. (2025, May 11). *V Ukraini z ponad trokh milioniv liudei z invalidnistiu pratsevlashtovani lyshe blyzko 420 tysiach* [In Ukraine, only about 420 thousand out of more than three million people with disabilities are employed]. Available at: https://surl.li/mziqcw

14. Fund for Social Protection of Persons with Disabilities. (n.d.). *Zainiatist ta pratsevlashtuvannia osib z invalidnistiu* [Employment and employability of persons with disabilities]. Available at: https://surl.lt/lzckjx

15. Lviv Regional Employment Center. (2025, June 27). *Vse bilshe osib z invalidnistiu znakhodiat robotu zavdiaky sluzhbi zainiatosti* [More and more persons with disabilities find jobs thanks to the employment service]. Available at: https://surl.li/ftyvee

16. Confederation of Employers of Ukraine. (n.d.). *The unemployment rate among able-bodied people with disabilities reaches 85%*. Available at: https://surl.li/hbldff

17. United Nations Children's Fund. (2023, October 2). *Opytuvannia YuNISEF pokazuie prohalyny v navchanni sered molodykh ukraintsiv* [UNICEF survey reveals learning gaps among young Ukrainians]. Available at: https://surl.li/gkcsax

18. United Nations High Commissioner for Refugees. (2025). *Education of refugee children and youth from Ukraine: An analysis of major trends and challenges in education of refugees from Ukraine in Europe*. Available at: https://data.unhcr.org/en/documents/details/115988

19. Freedom House. World Scorecard. *Ukraine's freedom in the world*. Available at: https://surl.lu/lyjakr

20. World Justice Project. World Scorecard. *Rule of law by country*. Available at: https://surl.lu/mazorh

21. World Bank. World Scorecard. *Ukraine's voice and accountability*. Available at: https://surli.cc/tzgdng

22. World Bank. World Scorecard. *Voice and accountability by country*. Available at: https://surl.li/dbhlaf